

Гнибіденко О.М.,
аспірантка Кіровоградського національного технічного університету
Гнибіденко Е.Н.,
аспірантка Кіровоградського національного технічного університету
Нныбіденко О. М.
Graduate student Kirovograd National Technical University

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАДРАМИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

PROBLEMS OF STAFFING IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Висвітлено передумови, організаційні аспекти та практичні рекомендації щодо забезпечення кадрами сільськогосподарських підприємств різних форм власності, як складових впливу на розвиток національної економіки.

Освещено предпосылки, организационные аспекты и практические рекомендации по обеспечению кадрами сельскохозяйственных предприятий различных форм собственности, как составляющих развития национальной экономики.

The paper reveals the background and organizational aspects and practical recommendations on staffing of agricultural enterprises of different forms property as components of influence the development of national economy.

Ключові слова: рівень життя, кваліфіковані кадри, агропромисловий сектор, робочі місця, безробіття, зайнятість.

Ключевые слова: уровень жизни, квалифицированные кадры, агропромышленный сектор, рабочие места, безработица, занятость.

Keywords: standards of life, skilled workforce, agriculture sector, qualified staff unemployment, employment.

Вступ. Активний процес формування соціально орієнтованої ринкової економіки об'єктивно має супроводжуватися науковим його забезпеченням, яке передбачає проведення результативних і практично корисних наукових досліджень, передусім соціально-економічного спрямування. До пріоритетних, з-поміж них, належать наукові дослідження сучасних проблем стосовно пошуку ефективних форм і систем кадрової політики на загальнонаціональному, галузевому, регіональному рівнях і на рівні конкретного підприємства. Особлива роль належить кадровому забезпеченню агропромислового комплексу з характерними для нього особливостями сезонності робіт, використання нової техніки і технологій, різноманіття форм господарювання.

Проблема формування кадрової політики, як основи трудових відносин між роботодавцями та найманими працівниками є актуальною і однією з найважливіших складових системи управління персоналом.

Постановка проблеми. Сьогодні важливу роль в економіці України відіграє реформування аграрного сектору. Сільськогосподарське виробництво, а в цілому і весь агропромисловий значною мірою впливає на функціонування всього національного господарства та життя в країні, оскільки він гарантує продовольчу безпеку.

Поряд з цим, в аграрному секторі спостерігається економічна нестабільність, загострюється проблема задоволення потреб населення в продуктах харчування, триває скорочення сільськогосподарських працівників. Зазначене й визначило вибір теми наукового дослідження.

Проблемами кадрового забезпечення сільськогосподарських підприємств на протязі багатьох років опікувалися вітчизняні вчені, серед яких П.І Гайдучий, І. Демчак, В. Дієсперов, Г. Купалова, Ю.Лупенко, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, В. Онікієнко, І. Прокопа та інші.

Результати дослідження. Агропромисловий комплекс України належить до пріоритетних галузей економіки, від діяльності якого значною мірою залежить підвищення добробуту народу, становлення країни як цивілізованої європейської держави, зміцнення політичної єдності української нації.

Основною ланкою агропромислового комплексу є сільське господарство. У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного лідера з виробництва найважливіших продуктів харчування: зерна, олії, м'яса, цукру, продуктів переробки молока, овочів і фруктів. Сприятливі умови для сільського господарства України зумовлені її географічним положенням і рельєфом. Сприятливими є і кліматичні умови. Основними культурами є озима пшениця, кукурудза, соняшник, цукрові буряки, овочі, плодові культури.

Проте, за останні роки у сільськогосподарському виробництві значно загострилися кризові явища: знизилася обсяги окремих видів продукції, погіршилося використання природних ресурсів, знизилася родючість ґрунтів, поглибився дисбаланс між галузями рослинництва і тваринництва. Майже у всіх галузях агропромислового комплексу спостерігається поступова деградація, що негативно впливає не тільки на загальний стан господарства країни, але й послаблює торгівельні позиції держави на світовому ринку.

На сьогодні склалася критична ситуація з технічним забезпеченням агропромислового комплексу. Сільськогосподарські підприємства лише на 50 % технологічної потреби забезпечені технікою, з якої майже 90 % потребує заміни. Кількість зношеної техніки, яку щороку списують підприємства, значно перевищує кількість, що закуповується. Морально і фізично зношена технічна база агропромислового виробництва є основною перешкодою його переходу на інноваційну модель розвитку.

Важливою проблемою є низький рівень забезпечення сільськогосподарських підприємств висококваліфікованими кадрами. Упродовж останніх десятиліть відбулися значні зміни у формуванні та використанні трудових ресурсів села. Після розпаду колишніх колгоспів втратили робочі місця сотні тисяч висококваліфікованих спеціалістів. Відсутність робочих місць і культурно-побутових умов життя сільського населення, занепад соціальної інфраструктури на селі зумовлюють занепад сільських територій, відтік сільської молоді у міста.

У сільській місцевості відбувається активний процес скорочення сільського населення і погіршення його кількісних і якісних характеристик. Значна частина населення складається з людей пенсійного віку, з нижчим рівнем освіти ніж у промисловому секторі, без належної мотивації до праці. Відбувається масове переміщення трудових ресурсів до особистих селянських господарств з переважанням важкої ручної праці та низьким рівнем її продуктивності.

Сільські території відіграють важливу роль у національній економіці. Вони забезпечують населення продуктами харчування, а переробну промисловість — сировиною. Процес реформування сільських територій гальмується, що спричиняє ряд проблем. Погіршується демографічна ситуація на селі, не завершена земельна реформа, земля використовується неефективно та в неповному обсязі. Фінансування сільських територій украї незадовільне.

Сільські території нерозривно пов'язані з сільським господарством, а саме тому на селі спостерігається низький рівень розвитку інших видів діяльності. У результаті особи вивільнені від сільськогосподарської праці стали безробітними.

Структура зайнятості сільського населення за статусом зайнятості за 2000–2014 рр. (табл. 1) зазнала суттєвих змін: питома вага працівників за наймом скоротилась на 18,2 %, водночас, частка самозайнятих зросла на 22,1 %.

Таблиця 1

ЗАЙНЯТЕ СІЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ У ВІЦІ 15-70 РОКІВ ЗА СТАТУСОМ ЗАЙНЯТОСТІ

	2000	2005	2010	2012	2014
Усього тис. осіб	6429,3	6586,1	6474,2	6370,7	6470,7
у т.ч. % до підсумку					
Працюючі за наймом	78,1	56,5	58,7	59,2	59,9
роботодавці	0,2	0,4	0,5	0,6	0,6
самозайняті	18,3	42,0	39,9	39,4	40,4
Безкоштовно працюючі	3,4	1,1	0,9	0,8	0,8

Скорочення кількості зайнятих у колишніх колективних господарствах після їх ліквідації компенсувалося фактичною самозайнятстю населення в особистих селянських, рідше фермерських господарствах. Зростання частки і кількості самозайнятих необхідно розглядати як негативне явище, тому що для більшості селян самозайнятість стала швидше можливістю виживання і виникла насамперед через фактори, що змусили переходити до цього статусу, ніж через фактори, які сприяли усвідомленому вибору самозайнятості. Адже фермерські господарства на відміну від колгоспів не змогли забезпечити належну зайнятість на селі. Метою приватних агроформувань є отримання найбільшого прибутку від своєї діяльності. Орендарі земельних і майнових паїв несуть перед їх власниками лише одну відповідальність — виплати орендної плати.

Більшість селян-землевласників надають земельні паї в оренду на короткий термін, до 5 років. Сільськогосподарські товаровиробники не зацікавлені вкладати гроші в підвищення родючості ґрунтів, крім того сільгоспвиробники відмовляються брати на себе зобов'язання пов'язані з розвитком сільських територій та їх жителів, а саме:

- надання робочих місць сільським жителям;
- забезпечення гідних заробітних плат працівникам сільського господарства;
- вирішення питань соціальної інфраструктури села;
- підтримка шкіл, дитячих садків і закладів культури.

У більшості українських сіл відсутні лікарні та служби швидкої допомоги. Крім того, більшість сіл не мають централізованих систем водопостачання та водовідведення, системи газопостачання.

Сільські ради фактично стали недієвими органами, бо не володіють власними коштами та постійно вимагають дотацій із державного та місцевих бюджетів.

Найскладнішою проблемою розвитку сільського господарства є врегулювання демографічних процесів, на які впливають дві групи факторів: соціальні та організаційні.

До соціальних належать:

- забезпечення населення житлом;
- гідний рівень медичного обслуговування;
- забезпечення необхідними комунальними послугами;
- забезпечення закладами освіти, культури, зв'язку, торгівлі.

До організаційних факторів належать:

- рівень забезпеченості сільських територій економічно активним населенням;
- ефективне використання трудового потенціалу;
- підвищення кваліфікації селян.

Структура зайнятості сільського населення за професійними групами характеризується значною часткою працівників найпростіших професій. У 2013 році майже кожен другий працівник у сільській місцевості займався діяльністю, що не потребувала спеціальної підготовки і освіти. Частка зайнятих, яких віднесено до групи «найпростіші професії», становила 52,3 % у загальній чисельності зайнятого сільського населення.

Підготовка фахівців для аграрного сектору економіки здійснюється у 20 вищих навчальних закладах (ВНЗ) III—IV рівнів акредитації. Загальна чисельність студентів аграрних ВНЗ III—IV рівнів акредитації у 2012—2013 навчальних роках становила близько 149 тис. осіб, з них понад 64 тис. осіб навчалися за державним замовленням, сільська молодь становила 71 % від загального контингенту.

З метою розширення можливостей зарахування на навчання сільської молоді у ВНЗ III—IV рівнів акредитації відповідно до Постанови КМУ «Про підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості» здійснюється цільовий прийом сільської молоді. Установлена квота не повинна перевищувати 75 % обсягу державного замовлення на підготовку фахівців з кожної спеціальності у сільськогосподарських ВНЗ; 50 % — педагогічних ВНЗ і ВНЗ залізничного транспорту, митної служби; 25 % — в інших ВНЗ.

Організація підготовки кадрів для села за державним замовленням суттєво не впливає на забезпечення сільського господарства висококваліфікованими спеціалістами. Майже половина випускників, що отримують направлення на роботу в сільське господарство, звільняються упродовж першого року роботи і переходять в інші сфери виробництва чи поповнюють список безробітних.

Рис. 1. Рівень економічної активності населення у сільській місцевості віком 15–70 років за рівнем освіти, %

Як видно з рис. 1, значна частина економічно активного населення у сільській місцевості має повну вищу освіту — 85,7 %, неповну вищу освіту — 82,5 %, базову загальну освіту 72,4 % і лише початкову загальну або не має освіти — 20 %.

Одна з основних причин, які зумовлюють неповну зайнятість і вивільнення працівників — низький рівень заробітної плати. Внаслідок того, що відсутнє гідне матеріальне стимулювання аграрної праці, на селі не бажають працювати молоді спеціалісти.

За даними анкетного опитування випускників аграрних ВНЗ (60 % з яких є вихідцями із села), 70 % опитаних вважають аграрний сектор економіки перспективним. Проте бажання працювати на селі після закінчення навчання виявили лише 24 % респондентів. Водночас 56 % хотіли б організувати власну справу на селі та займатись агробізнесом. Одними з головних вимог закріплення молодого фахівця на виробництві випускники вважають наявність розвиненої соціальної інфраструктури на селі — лікарень, шляхів сполучення, шкіл, дитячих садків, бібліотек і будинків культури.

Також на сьогодні однією з особливостей сучасної зайнятості сільського населення є масштабна трудова міграція. Значні масштаби зовнішньої трудової міграції сільського населення підтверджують різні соціологічні опитування. За даними вибіркового обстеження населення з питань трудової міграції, яке проводилось у червні 2008 року (охоплювало період з 1.01.2005 р. до 1.06.2008 р.), сільські мешканці становлять 46 % зовнішніх трудових мігрантів.

Рівень участі сільського населення у трудових міграціях удвічі вищий порівняно з міським: до них залучено 8 % сільського населення працездатного віку (проти 4 % міського населення працездатного віку). Це спричинено тим, що сільське населення є вмотивованішим щодо пошуку роботи за кордоном, оскільки в нього значно менше можливостей працевлаштування за місцем проживання. Найпоширенішими видами економічної діяльності трудових мігрантів з сільського населення було будівництво (59,8 %), робота домашньої помічниці (16,8 %) та сільське господарство (9,1 %). Слід також відзначити, що майже половину трудових мігрантів з сільської місцевості (47,5 %) становила молодь (15–34 роки).

За 2000–2013 рр. кількість найманих працівників у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві України скоротилась з 2752,8 тис. осіб до 741,7 тис. осіб, або у 3,71 разу. На кінець 2013 р. рівень зайнятості в сільській місцевості серед населення віком 15–70 років складав 63,8 %. Чисельність безробітних, за методологією МОП, у тому ж році становила 595,0 тис. осіб, тобто більше 0,5 млн жителів сіл не мали роботи та надійних джерел доходів.

Високий рівень безробіття в сільській місцевості спричинений тим, що протягом тривалого періоду часу на тлі зменшення потреби в працівниках для аграрної сфери зростає кількість незайнятого населення. Динаміку чисельності незайнятих громадян — працівників сільського господарства та кількість вільних робочих місць показано у табл. 2.

Наведені в табл. 3 дані свідчать про стійку тенденцію до зменшення вакансій для працівників сільського господарства по регіонах України, зростання кількості претендентів на вільне робоче місце. Найбільший дефіцит вакансій спостерігається у Полтавській — 10 813 одиниць, а найменший. 1151, у Закарпатській області.

Позитивних результатів у працевлаштуванні сільських жителів можна досягти шляхом розширення виробництва (і як результат — збільшення кількості робочих місць), новими підприємницькими структурами, що діють в аграрному секторі. Але такі можливості обмежені в часі. В міру загострення конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції скорочуватиметься кількість працюючих. Однак і в цьому разі проблеми працевлаштування людей, які втратили роботу на сільськогосподарських підприємствах, слід розв'язувати в межах сільської території, оскільки в містах незайнятого економічно активного населення відносно більше, ніж у селах.

Таблиця 2

**ДИНАМІКА ВАКАНСІЙ І ЧИСЕЛЬНОСТІ НЕЗАЙНЯТИХ ГРОМАДЯН
ІЗ ЧИСЛА ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**

Показники	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2012	2007 р. відносно 2012 р.
Потреба в працівниках, осіб, на кінець року	7 260	3 977	2 191	2 729	2 466	Зменшення у 2,9 разу
Чисельність незайнятих громадян із числа працівників сільського господарства, осіб, на кінець року	214 866	247 939	125 638	139 739	134 583	Зменшення у 1,5 разу
Відношення кількості незайнятих громадян на одну вакансію, осіб	30	62	57	51	55	Збільшення у 1,83 разу

Таблиця 3

**КІЛЬКІСТЬ БЕЗРОБІТНИХ ГРОМАДЯН, З ЧИСЛА ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА, ТА
КІЛЬКІСТЬ ВАКАНСІЙ ДЛЯ НИХ СТАНОМ НА КІНЕЦЬ 2014 РОКУ**

	Чисельність безробітних з числа працівників сільського господарства, особи	Кількість вакансій для працівників сільського господарства, одиниць	Кількість претендентів на 1 вакансію для працівників сільського господарства, особи	Дефіцит вакансій (–), або дефіцит кадрів (+)
Україна	112604	1640	69	–110964
Вінницька	10013	42	238	–9971
Волинська	1583	12	132	–1571
Дніпропетровська	6376	162	39	–6214
Донецька	1937	36	54	–1901
Житомирська	3928	61	64	–3867
Закарпатська	1153	2	577	–1151
Запорізька	6145	18	341	–6127
Івано-Франківська	1504	23	65	–1481
Київська	3491	167	21	–3324
Кіровоградська	7194	85	85	–7109
Луганська	3067	2	1534	–3065
Львівська	1335	32	42	–1303

	Чисельність безробітних з числа працівників сільського господарства, особи	Кількість вакансій для працівників сільського господарства, одиниці	Кількість претендентів на 1 вакансію для працівників сільського господарства, особи	Дефіцит вакансій (–), або дефіцит кадрів (+)
Миколаївська	6714	119	56	–6595
Одеська	6709	119	56	–6590
Полтавська	10951	138	79	–10813
Рівненська	2473	39	63	–2434
Сумська	4475	58	77	–4417
Тернопільська	3448	36	96	–3412
Харківська	6702	170	39	–6532
Херсонська	4505	45	100	–4460
Хмельницька	5403	19	284	–5384
Черкаська	7058	40	176	–7018
Чернівецька	1945	24	81	–1921
Чернігівська	4392	145	30	–4247
м. Київ	103	46	2	–57

Розвиток сільських територій залежить від розвитку та ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств. Розвиток сільськогосподарських підприємств напряму залежить від кваліфікованих спеціалістів, технічного оснащення та матеріальної бази.

Висновки. Проблеми зайнятості та безробіття в агропромисловому комплексі загострюються. Значні втрати кваліфікованих кадрів як фахівців, так і робітників, зумовлені нерозвиненою соціальною інфраструктурою на селі. Проте на сільських територіях ще зберігається значний потенціал трудових ресурсів, у тому числі працездатного віку, які можуть бути зайняті як у сільському господарстві, так і на об'єктах соціальної інфраструктури. Потреби, умови життєдіяльності селян повинні бути в центрі уваги при вирішенні проблем агропромислового комплексу. Стан сільських територій, культурно-побутові умови населення, рівень оплати праці, стан соціального добробуту є незадовільними. Без допомоги держави та значних приватних інвестицій неможливе вирішення цих проблем.

Отже, сьогодні існує нагальна потреба прийняття в агропромисловому секторі невідкладних та ефективних заходів з метою припинення подальшого розвитку негативних тенденцій і забезпечення зростання масштабів виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції. Вирішення кадрових проблем агропромислового комплексу має бути серед першочергових пріоритетних завдань, оскільки це в першу чергу загрожує продовольчою кризою, посиленням економічної нестабільності, а також втратою однієї з основних галузей країни.

Література

1. Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні / П.І. Гайдуцький. — К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2015. — 448 с.
2. Розвиток трудового потенціалу як чинник економічного зростання України : аналт. доп. / О.О. Кочемірська. — К.: НІСД, 2014. — 108 с. — Сер. «Економіка», вип. 16.
3. Ринок праці сільської місцевості: стан та перспективи розвитку: матеріали круглого столу (4 грудня 2013р., м. Київ) / упоряд. І.Ф. Гнибіденко, Л.Г. Новаш. — К.: ППК ДСЗУ. 2014. — 133 с.
4. Черевко Г., Зозуля-Бахір І. Зайнятість жінок і ефективність їх праці у сільськогосподарських підприємствах. — Львів: Ліга-Арес, 2004. — 206 с.
5. Розвиток сільських територій України (1990–2010 роки): моногр. / М.К. Орлатий, І.Ф. Гнибіденко, І.М. Демчак та ін.; за ред. М.К. Орлатого. — К.: НДІ «Укragропромпродуктивність», 2012. — 752 с.

References

1. Haidutskyi, P.I. (2015), *Ahrarna reforma L.D. Kuchmy v Ukraini* [Agrarian reform of Kuchma L.D. in Ukraine], TOV «Informatsiini systemy», Kyiv, Ukraine.
2. Kochemyrska, O.O. (2014), *Rozvytok trudovoho potentsialu yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia Ukrainy : analit. dop.* [The development of labor potential as a factor of economic growth Ukraine analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, Series «Ekonomika», vol. 16.
3. *Rynok pratsi silskoi mistsevosti: stan ta perspektyvy rozvytku: materialy kruhloho stolu (4 hrudnia 2013r., m. Kyiv)* [The labor market in rural areas: state and prospects of development: roundtable materials (December 4 2013., Kyiv)], (2014) redactors Hnybidenko, I.F. and Novash, L.H., IPK DSZU, Kyiv, Ukraine.
4. Cherevko, H. and Zozulia-Bakhir, I. (2004), *Zainiatist zhinok i efektyvnist yikh pratsi u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Employment of women and the effectiveness of their work in agricultural enterprises], Liha-Ares, Lviv, Ukraine.
5. Orlatyi, M.K., Hnybidenko, I.F. and Demchak, I.M. and others; edited by Orlatyi, M.K. (2012), *Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy (1990–2010 roky): monohr.* [Rural Development Ukraine (1990-2010 years): monograph], NDI «Ukrhropromproduktyvnist», Kyiv, Ukraine.